

Victor Hugo

Les Misérables

A.W. Bruna Fictie

1

In 1815 was de heer Charles-François-Bienvenu Myriel, een grijsaard van ongeveer vijftien jaar, al negen jaar bisschop van Digne. Toen hij zijn hoge ambt aanvaardde, hadden er over hem heel wat praatjes en geruchten de ronde gedaan. Hij was de zoon van een parlamentslid te Aix en men vertelde dat zijn vader hem als jongen van achttien of twintig jaar reeds had laten trouwen, wat in die kringen overigens niet ongebruikelijk was. Ondanks dit vroege huwelijk echter had Charles Myriel, die kort van stuk was, maar overigens goedgebouwd, geestig en welgemanierd, veel tijd en aandacht aan het wereldse vermaak geschonken.

Toen de revolutie uitbrak, was Charles Myriel naar Italië uitgeweken, waar zijn vrouw aan een borstkwaal was gestorven. Kinderen hadden ze nooit gehad. De revolutie, met haar vernietiging van zoveel dat eens een grote rol had gespeeld, maar ook met haar tonelen en staaltjes van zelfverloochening, bleek in Charles Myriel te midden van het genot dat zijn leven in die tijd vulde, ook een geweldige verandering te hebben teweeggebracht. Niemand wist hoe het precies was gegaan. Het was echter een feit dat Charles Myriel, in Frankrijk teruggekeerd, priester werd.

Hij was al oud toen hij, als pastoor van Brignolles in strenge afzondering levend, bij een bezoek aan kardinaal Fesh in Parijs toevallig tegenover de keizer kwam te staan. En toen Napoleon, die opmerkte dat de grijze pastoor hem zo nieuwsgierig opnam, vroeg wie hij was, antwoordde pastoor Myriel: 'Sire, u ziet een eenvoudig man voor u en ik zie een groot man voor mij. Ieder van ons kan daarmee zijn voordeel doen.'

Niet lang daarna werd Myriel tot zijn verrassing tot bisschop van Digne benoemd. Hij onderging het lot van een ieder die in een kleine gemeenschap komt wonen, waar meer wordt gebabbeld

dan gedacht. Hij was ondanks zijn bisschoppelijke waardigheid het onderwerp van allerlei geruchten, maar met de jaren was dat vergeten. Bisschop Myriel was naar Digne gekomen in gezelschap van zijn zuster, juffrouw Baptistine, ongetrouwd en tien jaar jonger dan hij, en hun dienstbode juffrouw Magloire, even oud als juffrouw Baptistine, die hem al diende toen hij nog pastoor was.

Juffrouw Baptistine was lang, bleek en zachtmoedig. Men zou haar het ideaal van de eerbiedwaardigheid kunnen noemen. Haar hele leven had ze in reinheid doorgebracht en hoewel ze nooit mooi was geweest, had ze met de jaren de schoonheid van de deugd gekregen. Ze was zo mager, dat ze eigenlijk meer schaduw dan lichaam was; een hoopje bezielde stof zou men haar kunnen noemen. Juffrouw Magloire daarentegen was dik. Ze hijgde altijd, omdat ze voortdurend in de weer was, terwijl ze aan astma leed.

Het spreekt vanzelf dat de nieuwe bisschop van Digne bij zijn komst in het bisschoppelijk paleis werd ontvangen met door de keizerlijke wetten voorgeschreven eerbewijzen, want in rang volgde immers een bisschop onmiddellijk op een generaal-majoor. Na de installatie wachtte men met spanning op de daden van de nieuwe bisschop. Het bisschoppelijk paleis te Digne stond naast het ziekenhuis. Het was een groot, fraai gebouw, in het begin van de achttiende eeuw gebouwd op last van monseigneur Henri Puget. Dit paleis was een vorstelijke woning en had grote zalen en kamers. Het ziekenhuis daarentegen was een armoedig gebouw met slechts één verdieping en een kleine tuin. Daar werden zesentwintig zieken in vijf of zes kamers verpleegd. Reeds de volgende dag werden de zieken naar het bisschoppelijk paleis overgebracht, waarna de bisschop zijn intrek in het ziekenhuis nam.

De bisschop van Digne bezat geen vermogen, want zijn familie had door de revolutie al haar bezittingen verloren. Zijn inkomen als bisschop bedroeg vijftienduizend frank per jaar. Zijn zuster beschikte jaarlijks over een lijfrente van vijfhonderd frank. Hoe hij zijn inkomen besteedde, moge blijken uit een door hemzelf

bijgehouden administratie. Niet minder dan veertienduizend frank werd uitgetrokken voor diverse kerkelijke, liefdadige en maatschappelijke doeleinden, zoals voor de armen en onderwijs aan behoeftige meisjes, zodat de bisschop slechts duizend frank reserveerde voor zijn persoonlijke uitgaven. Hij had deze regeling laten ingaan op de dag dat hij het voormalige ziekenhuis betrok. Juffrouw Baptistine, die vrome maagd, die de bisschop beschouwde als broer, bisschop, natuurlijke vriend en geestelijk hoofd, had die regeling onmiddellijk aanvaard. Ze had hem immers lief, vereerde hem zelfs en vond alles goed wat hij deed. Alleen de dienstbode, juffrouw Magloire, pruttelde wel eens tegen. Deze drie mensen leefden dus van in totaal vijftienhonderd frank per jaar en toch werd een dorpspastoor als hij in Digne kwam, behoorlijk ontvangen en onthaald, dankzij Magloire en de handige manier waarop juffrouw Baptistine met geld wist om te gaan.

Het was juffrouw Magloire die monseigneur, toen deze ongeveer drie maanden in Digne was, erop attendeerde dat hij nog niet eens het geld had gevorderd dat het departement hem schuldig was voor zijn equipage en dienstreizen in het bisdom, welke opmerking voor de bisschop aanleiding was er werk van te maken. De algemene raad van het departement kende hem een bedrag van drieduizend frank toe als vergoeding, en daarover was heel wat te doen geweest onder de burgerij.

Magloire was verheugd; ze meende dat de bisschop nu eindelijk eens aan zichzelf had gedacht. Diezelfde avond echter stelde monseigneur zijn zuster Baptistine een nota ter hand, waarin hij de toelage besteedde voor uitgaven aan bouillon voor de patiënten in het ziekenhuis, voor twee genootschappen ter verpleging van kraamvrouwen en ten behoeve van de vondelingen en de wezen.

De bisschop had nog andere inkomsten. Hij inde ijverig afkoopsommen voor overtredingen van geboden, geld voor dispensaties, voor doopplechtigheden, huwelijken en zo meer, van de rijken en hij gaf de opbrengst daarvan aan de armen. De armen kwamen dus bij bisschop Myriel de aalmoezen halen die

de rijken hadden gebracht, zodat men binnen het jaar de bisschop de kassier van de noodlijdenden kon noemen. Hoewel er aanzienlijke sommen door zijn handen gingen, bleef hij sober leven, nog soberder naarmate de nood onder de armen groter werd.

Daarom hadden de arme lieden uit de streek hem de bijnaam 'monseigneur Bienvenu' gegeven. Het was iets dat de bisschop wel aanstond. Hij begon zelfs van die naam te houden, en dit blijk van welkom maakte de titel 'monseigneur' weer goed.

Hoewel monseigneur Myriel zijn toelage voor een equipage en zijn dienstreizen dus aan aalmoezen besteedde, kwam hij overal in zijn moeilijk begaanbare en toegankelijke bisdom. Dat bisdom was bergachtig; er waren bijna geen verharde wegen en het was een zware taak om regelmatig niet minder dan tweeëndertig pastorieën, eenenveertig vicariaten en tweehonderdvijfentachtig kapellen te bezoeken. Bisschop Myriel deed het evenwel, meestal vergezeld door zijn zuster en zijn dienstmaagd, soms alleen te paard of op een ezeltje. Op zijn rondreizen was hij vergevensgezind en zachtmoedig. Hij preekte niet, maar onderhield zich met de mensen. Hij stelde de bewoners van de ene streek tot voorbeeld aan die van een andere. In buurten waar men niets of weinig voor de armen deed, stelde hij de mensen van Briançon tot voorbeeld.

'Zie, ze hebben aan de noodlijdenden, aan de weduwen en wezen het recht gegeven om drie dagen vroeger gras te maaien. Ze herstellen kosteloos de woningen der armen. Daarom wonen ze in een gezegende streek. In honderd jaar is daar geen moord gepleegd.'

Families die vanwege geldkwesties of erfenisgeschillen in tweedracht leefden, hield hij het goede voorbeeld van de bergbewoners van Devolny voor, een land dat zo woest was dat men er in vijftig jaar soms geen nachtegaal hoorde zingen. Maar als daar het hoofd van een gezin was gestorven, trokken de jongens weg om hun eigen fortuin te zoeken en lieten het vaderlijk erfdeel over aan hun zusters, opdat die konden trouwen.

Hij wees in die streken waar dit gewenst scheen, op het voor-

beeld van de inwoners van Queyras, waar de schoolmeesters door de hele vallei werden bezoldigd.

De bisschop van Digne sprak altijd ernstig en vaderlijk, met de overredende welsprekendheid die uit zijn hart kwam en maar weinig woorden nodig heeft, over Jezus Christus. Hij was vriendelijk en vrolijk in de omgang. Hij kon zelfs hartelijk lachen en had beslist gevoel voor humor. Toen tijdens de vasten een jonge kapelaan in de hoofdkerk te Digne een vurige preek hield en de rijken aanspoorde aan de armen te geven om aan het lijden in de hel te ontkomen en de hemelse heerlijkheid te verwerven, bevond zich onder zijn gehoor een rijke man, die woekerhandel dreef. Hij bezat twee miljoen frank en had nog nooit een aalmoes gegeven. Na die preek echter gaf hij elke zondag een stuiver aan de zes bedelaressen die het recht hadden gekregen zich in het kerkportaal op te stellen. Toen hij dat zag, zei de bisschop van Digne glimlachend tegen zijn zuster: 'Kijk! Meneer Géborand koopt voor een stuiver hemelse zaligheid.' Een ander geval betrof de markies De Champtercier, die oud, buitengewoon rijk en gierig was. Op een verzoek van de bisschop om een bijdrage voor een menslievend doel, antwoordde deze: 'Monseigneur, ik heb mijn eigen armen!'

'Geef mij die dan maar,' repliceerde de bisschop.

Hij hekelde de belasting op deuren en vensters met deze woorden: 'Geliefde broeders en zusters, beste vrienden en vriendinnen, weet u hoeveel boerenhutten er in Frankrijk zijn met slechts één deur en één venster, zelfs met alleen een deur? Arme gezinnen, oude vrouwen, kleine kinderen moeten in die hutten wonen en leven. Is het dan een wonder dat er koorts en andere ziekten heersen? God heeft de mensen lucht gegeven, maar de wet verkoopt hun die lucht. Ik beschuldig de wet niet; ik loof slechts God. Er zijn departementen waar de boeren de mest op hun rug moeten vervoeren, omdat ze geen kruiwagen bezitten; waar ze houtspaanders of eindjes touw branden, in pek gedoopt, omdat ze geen kaarsen hebben; waar ze het brood bakken voor de behoeften van een halfjaar en de ovens stoken met gedroogde koedrek. In de winter hakken ze dat brood dan met een bijl aan

stukken en laten het een etmaal in water weken om het te kunnen eten. Zie hoe anderen lijden en heb medelijden.'

Hij noemde zichzelf glimlachend een voormalig zondaar en stond dus, zich niets aantrekkend van de gefronste wenkbrauwen van de zogenaamd streng deugdzamen, begrijpend en vergevend tegenover de zonde. Hij leerde dat het vlees op de mens drukt als een last en een verzoeking die hij voortdurend moet bewaken, bedwingen en onderdrukken. Hij betoogde dat de mens ondanks zijn worsteling nog wel kan zondigen, maar dat zo'n zonde vergeeflijk was. Hij noemde de zonde iets dat vergeleken kon worden met de wet van de zwaartekracht. Hij zei dat de onwetenden zoveel mogelijk onderwezen moesten worden, omdat onwetendheid duisternis veroorzaakt en de zonde gemakkelijker in een duistere ziel kan binnensluipen.

Op een dag gebeurde er in Digne iets vreselijks. Een man die op de kermis als goochelaar was opgetreden en als openbaar schrijver had rondgereisd, werd wegens moord ter dood veroordeeld. Op de dag voor de terechtstelling werd de aalmoezenier ziek en de pastoor stelde zich op het standpunt dat het zijn taak niet was die man bij te staan, waarop de bisschop, die dat hoorde, zei: 'De pastoor heeft gelijk. Het is niet zijn ambt, maar het mijne.' Daarop begaf de bisschop zich naar de cel van de moordenaar, die hij de hand drukte, de hele dag toesprak, waarbij hij slaap en voedsel vergat, met de veroordeelde bad voor het behoud van zijn ziel. Toen men hem de volgende dag voor de terechtstelling kwam halen, vertoonde de bisschop van Digne zich naast hem, in zijn violetkleurige mantel en met zijn bisschoppelijke kruis om de hals. Hij reed met de moordenaar in de kar mee en beklom met hem het schavot. De moordenaar, die de vorige dag somber en terneergeslagen was geweest, was kalm en rustig, want hij voelde dat zijn ziel de genade Gods had gevonden. De bisschop omhelsde hem en even voordat de bijl zou vallen, zei hij tegen hem: 'God zal hem die door de mensen wordt gedood, weer doen opstaan. Hij die door zijn broeders wordt verdreven, zal door de Vader worden ontvangen. Bid, geloof en tred het leven binnen. De hemelse Vader verwacht u.' Na de terechtstelling

verliet de bisschop bleek maar kalm het schavot en iets in zijn blik deed de nieuwsgierigen uiteengaan. Er waren personen, echter slechts in hogere kringen en niet onder het volk, die de bisschop een aansteller noemden en spraken van gemaaktheid. Het volk was echter door dit optreden diep getroffen en bewonderde hem.

De terechtstelling had op monseigneur Bienvenu een diepe en vreselijke indruk gemaakt. Hij was nog vele dagen daarna zeer terneergeslagen. Hij leek gebukt te gaan onder zelfverwijt; het was alsof het spook der maatschappelijke gerechtigheid hem kwelde en achtervolgde. Eens hoorde zijn zuster hem zachtjes in zichzelf mompelen: 'Ik wist niet dat het zo verschrikkelijk was. Het recht van de dood behoort slechts God toe. Hoe durven de mensen hieraan te tornen!' Langzamerhand herstelde de bisschop zich, maar men merkte toch wel dat hij voortaan de plaatsen meed waar misdadigers werden terechtgesteld.

Op een dag hoorde de bisschop van Digne dat een arme man, na vergeefs geprobeerd te hebben eerlijk werk te vinden, uit liefde voor zijn vrouw en kind valse munten had gemaakt, een misdrijf dat in die tijd met de dood werd bestraft. De vrouw was gesnapt bij het in omloop brengen van deze valse munten en werd gearresteerd. Ze zweeg, en ze weigerde haar man te verraden. Toen kwam de procureur des konings op het schrandere denkbeeld haar te zeggen dat haar man haar ontrouw was geworden. Hij bewees haar dat door vervalste brieven over te leggen. Zo bracht hij de vrouw, die in hevige jaloezie was ontstoken, tot een volledige bekentenis. De man zou samen met zijn medeplichtige worden terechtgesteld. Menigeen prees de sluwheid van de procureur. Hij had door zijn list het recht doen zegevieren.

Toen de bisschop dit had gehoord, vroeg hij: 'Die man en die vrouw zijn dus door het hof berecht en veroordeeld. Maar waar zal de procureur des konings worden gevonnist?'

Niemand deed ooit vergeefs een beroep op de bisschop van Digne. Hij kwam bij de zieken en de stervenden; hij kwam zelfs zonder dat men hem had geroepen. Hij wist wanneer hij moest spreken; hij wist ook wanneer hij moest zwijgen. Hij troostte

niet alleen, hij wist ook te bemoedigen. 'Denk bij de dood niet slechts aan hetgeen verteert en tot stof wordt,' placht hij te zeggen. 'U zult de schim van uw geliefde overledene in de hemel terugvinden en herkennen.' Hij wist de smart van de verslagenheid en de wanhoop zo te veranderen in de moed en de hoop om op te zien naar het hogere.

Monseigneur Myriel sliep maar weinig. 's Morgens vroeg mediteerde hij, na de mis gebruikte hij zijn sobere ontbijt van roggebrood en melk, daarna ging hij aan het werk. De tijd die hem restte, besteedde hij om in de tuin te werken, te lezen of te schrijven. 's Middags, bij mooi weer, ging hij vaak wandelen, alleen, in gedachten verzonken, steunend op zijn lange wandelstok, gehuld in zijn violetkleurige, gewatteerde, warme rok, met zijn zware schoenen en violetkleurige kousen en een platte, driekante steek met gouden kwasten aan de punten op het hoofd.

Hij leefde heel sober; gewoonlijk bestonden zijn maaltijden uit niet meer dan gekookte groenten en soep met olie, en ook zijn huis was zeer sober ingericht. Uit vroegere tijd had hij slechts zes zilveren lepels en vorken en een soeplepel overgehouden, die dagelijks op het witte tafellaken prijkten, en twee kandelaars van massief zilver, geërfd van een oudtante.

De bisschop sloot de deur van zijn woning dag en nacht slechts op de klink, ondanks de stille protesten en de ongerustheid van de beide vrouwen. De bisschop zei dat de deur van een geneesheer nooit gesloten en die van een priester altijd open moet zijn. Want als de Heer het huis niet bewaart, waken de wachters tevergeefs.

Dan sprak hij over de dapperheid van de priester, die lijkt op de dapperheid van de kolonel van de dragonders. Hij hield de beide vrouwen voor dat men nooit bang hoeft te zijn voor dieven en moordenaars. De mens moet zichzelf vrezen: zijn vooroordelen en zijn ondeugden zijn de ware moordenaars. De mens heeft slechts de gevaren te vrezen die zijn ziel bedreigen.

In zijn hart was de bisschop van Digne royalist gebleven. Hij stond onverschillig tegenover de tanende macht en de val van Napoleon. Sinds 1813 stemde hij in met alle vijandelijke mani-

festaties, juichte ze zelfs toe. Toen Napoleon van Elba ontsnapte en in Frankrijk terugkeerde, maakte bisschop Myriel niet zijn opwachting bij de keizer en hij beval tijdens de historische periode van de honderd dagen in zijn bisdom evenmin de openbare gebeden aan. Deze houding werd hem echter door het volk vergeven, want dat volk aanbad zijn keizer, maar vereerde zijn bisschop.

Monseigneur Bienvenu was geen genie en evenmin een grote geest. Hij had niets van een profeet en ook niets van een magiër. Zijn nederige ziel was vervuld van mensenliefde; dat was alles.

2

Begin oktober 1815, tegen het vallen van de avond, kwam een voetganger in Digne aan. De mensen keken hem ongerust na. Hij zag er ellendig en verlopen uit, was van gemiddeld postuur, maar fors en in de kracht van zijn leven. Hij had armoedige, gescheurde en gelapte kleren aan en zijn hele voorkomen was have-loos.

Niemand kende hem, niemand wist waar hij vandaan kwam of heen wilde. Hij leek vermoeid en toonde zich buitengewoon dorstig. Na die dorst bij een van de pompen op de boulevard Gassendi gelest te hebben, liep deze man naar het stadhuis, waar hij een kwartier later weer uit kwam.

Hij begaf zich vervolgens naar het Kruis van Colbas, een goede herberg, waar hij de herbergier, Jacquin Labarre, om eten en een onderkomen vroeg. Hij zei erbij dat hij ervoor kon betalen.

Labarre antwoordde toestemmend, maar schreef intussen snel een paar regels met een potlood op een stuk papier, dat hij van een oude krant had afgescheurd, fluisterde de keukenjongen iets in het oor, waarop deze vlug in de richting van het stadhuis liep. Toen de knaap terug was en de kastelein het antwoord had gelezen, sprak hij tot de vreemdeling: 'Ik kan u niet herbergen, ook al kunt u mij geld laten zien. Ik heb geen kamer beschikbaar. Nee, nee, er is ook geen plaats in de stal, want die staat vol paarden. Bovendien kan ik u niet te eten geven, want al het eten dat u hier ziet, is reeds besteld.'

'Maar ik ben doodmoe en sterf van de honger,' zei de vreemdeling. 'Ik ben toch in een herberg? Ik heb honger, en ik blijf!'

Toen fluisterde de kastelein hem iets in het oor en snauwde: 'Ga weg!'

De vreemdeling wilde nog iets zeggen, maar de kastelein zei zacht: 'Toen ik u daarnet zag binnenkomen, vermoedde ik al iets.'

Ik heb op het stadhuis geïnformeerd. U bent Jean Valjean. Ga nu heen.'

De vreemdeling ging heen, nagekeken met wantrouwende, verschrikte blikken en met de vinger nagewezen. Hij voelde de honger knagen; hij zocht naar een plaats om te rusten. Toen beproefde hij zijn geluk in een herberg in de rue Chaffaut, waar hij heel bedeesd achter binnenkwam en aanvankelijk werd toegelaten, tot een van de andere gasten de kastelein een wenk gaf, waarop deze de vreemdeling de hand op de schouder legde en hem ruw toevoegde: 'Luister, u moet onmiddellijk vertrekken!'

De vreemdeling protesteerde nu niet meer. Hij zei heel gelaten: 'U weet het dus ook?'

Toen nam hij zijn stok en ransel en ging heen. Nog gaf hij de moed niet op. Hij klopte aan bij een boer, die hem achterdochtig opnam, vroeg waarom hij niet naar een van de herbergen ging en toen hij hoorde dat een man in twee herbergen was afgewezen, uitriep: 'Bent u misschien die man?' Hij nam een geweer van de muur, terwijl zijn vrouw, met hun beide kinderen op de arm, de vreemdeling met ontzetting aankeek en met een afwerend gebaar het woord 'struikrover' fluisterde.

'Ik smEEK u,' zei de vreemdeling, 'geef mij dan een glas water.'

'Een gewerschot kun je krijgen,' antwoordde de boer en sloot de deur, schoof er de zware grendels voor en deed het luik voor het raam.

De man liep door. Toen hij probeerde een hut binnen te komen, werd hij daaruit door een grote hond verjaagd, omdat het een hondenhok bleek te zijn, opgebouwd van graszoden. Hij liep weer verder, naar het open veld, waar alles hem echter zo benauwend, somber en akelig voorkwam, dat hij naar de stad terugkeerde, waar hij op goed geluk zijn dooltocht hervatte. Hij liep langs het gebouw van de prefectuur en het seminarie en toen hij over het plein liep waaraan de hoofdkerk lag, hief hij zijn vuist op. Toen vond hij op de hoek van dat plein een stenen bank, waarop hij zich uitgeput en wanhopig uitstreckte.

Op dat moment kwam een oude vrouw uit de kerk. Ze vroeg hem waarom hij daar lag, en toen hij antwoordde geen geld te

hebben om de herberg te betalen, zei ze dat ze helaas maar vier stuivers in haar beurs had. Toen ze hoorde dat de vreemdeling honger had en overal was weggejaagd, wees ze hem een huis aan naast het bisschoppelijk paleis en zei dat hij dan daar maar eens moest aankloppen. In de woning van de bisschop van Digne was de tafel gedekt. Het was er gezellig. Op de tafel stond een brandende lamp, in de haard brandde een knappend vuur. Toen de bisschop binnenkwam, vertelde juffrouw Magloire hem dat men in de stad sprak over een spitsboef, die in Digne rondliep, maar de bisschop schonk aan haar waarschuwing geen aandacht.

Terwijl de beide vrouwen, gedreven door angst, het nog hadden over de wenselijkheid grendels op de deuren te laten aanbrengen, werd er hard op de deur geklopt. Bisschop Myriel riep: 'Binnen.' Het was de vreemdeling, op wiens gezicht ruwheid, vermetelheid, vermoeidheid en drift als het ware om de voorrang streden. Juffrouw Magloire staarde hem met open mond bevend aan en juffrouw Baptistine richtte zich verschrikt op. Ze werd weer kalm en onbezorgd toen ze zag dat de bisschop de vreemdeling rustig aankeek.

'Ik heet Jean Valjean,' zei de man, en keek van de een naar de ander. 'Ik heb ruim negentien jaar in het strafkamp doorgebracht. Vijf dagen geleden ben ik ontslagen, en nu ben ik op weg naar Pontarlier. Ik moest mijn paspoort op het stadhuis laten zien en men heeft mij overal weggejaagd. Zojuist heeft een goede vrouw mij uw huis gewezen. Is het hier een herberg? Ik heb geld, mijn opgespaard loon. Honderdnegen frank en vijftien sou, die ik in het strafkamp in negentien jaar heb verdiend. Ik wil betalen. Ik ben erg moe en heb honger. Mag ik blijven?'

'Magloire,' zei de bisschop toen, 'dek voor nog een persoon.' 'Misschien hebt u mij niet goed verstaan,' zei de man en kwam naderbij. 'Ik kom van de galeien.' Hij nam een groot, geel papier uit zijn zak en sloeg dat open. 'Dit is mijn paspoort; het is geel. Het dient om mij overal weg te laten jagen. Hier staat het: Jean Valjean, ontslagen boef – is negentien jaar in het strafkamp geweest. Vijf jaar wegens diefstal met braak, veertien jaar wegens vier pogingen tot ontvluchting. De man is zeer gevaarlijk. Dat

alles staat er. Iedereen heeft mij weggejaagd, en u wilt mij eten en een nachtverblijf geven? Hebt u dan een stal?’

‘Magloire,’ zei de bisschop, ‘leg schone lakens op het bed in de alkoof.’

Magloire, gehoorzaam als altijd, verwijderde zich onmiddellijk.

De bisschop wendde zich nu weer tot de vreemdeling. ‘Ga zitten, mijn vriend, en warm u bij het vuur. Wij gaan zo direct eten en intussen zal men uw bed voor de nacht gereedmaken.’

‘Wat?’ zei de man stotterend, blij maar kennelijk nog twijfelend.

‘U verjaagt een gewezen misdadiger niet? U noemt mij zelfs vriend? U zegt niet tegen mij, als alle anderen: “Ga weg, hond!”

Ik krijg dus te eten? Ik zal een bed krijgen met matrassen en lakens? In negentien jaar heb ik niet op een bed geslapen. O, jullie zijn brave lieden. Ik heb geld, ik zal u goed betalen, alles wat u vraagt. U bent een braaf man, meneer de herbergier. Hoe is uw naam eigenlijk?’

‘Ik ben geen herbergier, ik ben priester,’ antwoordde de bisschop.

‘O, bent u een priester? En u vraagt geen geld van me? Hoe dom van me, ik had uw kalotje nog niet eens opgemerkt. Ik heb al mijn geld nog. In vier dagen heb ik slechts vijftwintig stuivers uitgegeven, die ik verdiend heb met het afladen van wagens in Grasse. We hadden in het strafkamp een aalmoezenier en ik heb daar ook eens een bisschop gezien.’

De bisschop sprak minzaam, ernstig en hartelijk met de ontslagen galeiboef, en vooral bij het woord ‘vriend’ lichtte het gelaat van Jean Valjean op. Magloire bracht in opdracht van de bisschop de twee zilveren kandelaars uit diens slaapkamer en stak de kaarsen aan.

‘U had mij niet hoeven te zeggen wat uw naam is,’ zei de bisschop, ‘want in het huis van Jezus Christus vraagt men de man die binnentreedt niet naar zijn naam. Overigens hebt u een naam die ik al kende, dat is: mijn broeder. U hebt zeker veel geleden?’

‘O ja. De rode kiel, de kogel aan de voet, een plank als bed. De hitte, de kou, de arbeid. Het roeien, de stokslagen, de dubbele keten zonder enige reden, eenzame opsluiting voor een verkeerd woord. Zelfs ketens als men ziek te bed lag. De honden zijn ge-

lukkiger. Ik ben zesenvertig jaar oud. Nu ben ik vrij, maar met de gele pas.'

'Luister,' zei bisschop Myriel, 'er zal in de hemel meer vreugde zijn over de oprechte tranen van een zondaar die zich bekeert dan over negenennegentig rechtvaardigen. U hebt recht op medelijden.'

Intussen had Magloire het avondeten opgediend: water, olie, brood en zout, wat spek en een stukje schapenvlees, vijgen, verse kaas en een groot roggebrood. Ze had er, omdat de bisschop dat zo wilde, een flesje oude wijn bijgevoegd. De bisschop liet de ontslagen galeiboef aan zijn rechterzijde plaats nemen, sprak het gebed uit en bediende zoals gewoonlijk ieder van de soep. Toen merkte hij op dat er iets ontbrak. Magloire had slechts drie zilveren lepels en vorken op tafel gelegd, maar nu haalde ze zwijgend ook een ander stel.

Jean Valjean at gulzig, alsof hij uitgehongerd was. Hij schonk aan niemand aandacht. Toen ze klaar waren met eten, antwoordde hij, op een vraag van de bisschop, dat hij naar Pontarlier ging omdat die streek hem bij zijn ontslag was voorgeschreven. De bisschop verklaarde dat Pontarlier een goed gewest was, met papiermolens, leerlooierijen, olieperserijen, fabrieken voor koper en staal, ijzergieterijen, stokerijen en nog veel meer. En dan werd daar nog een heel oud en mooi ambacht uitgeoefend: het maken van kaas. De bisschop leek Jean Valjean hiermee te willen zeggen dat het beroep kaasmaker voor hem heel geschikt zou zijn. Van vermaningen en zedenpreken om voortaan een beter leven te leiden, was echter geen sprake.

Toen het dankgebed was uitgesproken, nam monseigneur Bienvenu een van de zilveren kandelaars, gaf de andere aan Jean Valjean en zei: 'Ik zal u even naar uw kamer brengen, mijn vriend,' waarna hij de ontslagen galeiboef, lopend door zijn eigen slaapkamer, naar zijn bidkamer leidde, waaraan de alkoof grensde. Op dat moment borg Magloire net de zilveren lepels en vorken weg in het kastje naast het bed van de bisschop, zoals zij elke avond deed. De bisschop wenste Jean Valjean een goede nachtrust en nadat deze meneer pastoor had gedankt, maakte zich plotseling

een vreemd gevoel van hem meester. Hij vroeg op ruwe toon en met een vreselijke lach: 'Weet u wel wat u doet? Wie zegt u dat ik geen moordenaar ben?' De bisschop antwoordde dat dat een zaak van de goede God was, waarna hij zijn gast zegende, die echter het hoofd niet boog. Voor het altaar knielde monseigneur Myriel neer en sprak een kort gebed uit. De vermoeide vreemdeling was geheel gekleed op bed gaan liggen en sliep direct, maar het was al middernacht toen de bisschop uit de tuin terugkwam en zich eveneens ter ruste begaf.

Jean Valjean kwam uit een arme boerenfamilie en had als boerenarbeider en boomsnoeier in Faverolles gewerkt. Hij was vroeger een zachtmoedige, in zichzelf gekeerde jongeman geweest, wat dromerig van aard. Zijn moeder was bij zijn geboorte gestorven, doordat ze leed aan een ziekte die niet goed was behandeld, en op jeugdige leeftijd had hij zijn vader, eveneens boomsnoeier van beroep, verloren, die na een val uit een boom was overleden. Jean Valjean was toen in huis gekomen bij een oudere zuster, een weduwe met zeven kinderen. Hij had het zonder meer zijn plicht gevonden te werken voor de zuster die hem had opgevoed, en voor haar kinderen.

Zo bracht hij zijn jeugd door. Hij werkte hard voor weinig geld. Hij had nooit een meisje bemind. Hij had, zou men kunnen zeggen, geen tijd om verliefd te zijn. Als hij 's avonds moe thuis kwam, at hij zwijgend zijn soep en als zijn zuster, wat ze vaak deed, het beste van zijn maal wegnam, om dat aan een van haar kinderen te geven, een stukje vlees, een sneetje spek of het hart van de kool, scheen hij niets te zien. Hij liet haar althans haar gang gaan. In de snoeitijd verdiende hij achttien stuivers per dag; buiten die tijd werkte hij als maaier, dagloner of als stalknecht. Hij pakte elk werk aan. Zijn zuster deed van haar kant ook alles wat ze kon, maar er waren zeven kinderen te voeden.

In een strenge winter had Jean Valjean geen werk gehad en zat het gezin in de letterlijke zin van het woord zonder brood.

Op een zondagavond maakte Maubert Isabeau, de bakker op het kerkplein te Faverolles, zich gereed om naar bed te gaan, toen hij

een harde klap tegen het getraliede venster hoorde. Hij zag nog net dat iemand het glas had ingeslagen en met zijn hand een brood weghaalde. De dief liep hard weg, maar Isabeau wist hem te vatten, en hoewel Jean Valjean het brood onderweg had weggegooid, was zijn bloedende arm voldoende bewijs. Hij werd, dat was in 1795, voor de rechtbank geleid, beschuldigd van diefstal met nachtelijke inbraak in een bewoond huis. Het was zijn ongeluk dat hij als stroper bekendstond en men had in die tijd een sterk vooroordeel tegen stropers. Hij werd tot vijf jaar gale straf veroordeeld.

Op 22 april 1796, men vierde op die dag te Parijs de overwinning van Montenotte door de opperbevelhebber van het leger in Italië, die Bonaparte werd genoemd, werd te Bicêtre een lange rij gevangenen aaneengesmeed. Onder hen bevond zich Jean Valjean. Hij zat net als alle anderen op de grond en scheen geen besef van zijn toestand te hebben. Met slagen van een zware hamer dreef men de klinknagel in zijn ijzeren halsbeugel. Jean Valjean keek er niet eens naar; hij weende. Af en toe bracht hij stamelend uit: 'Ik was boomsnoeier te Faverolles.' Dan hief hij snikkend de rechterhand omhoog en liet die zevenmaal rijzen en dalen, alsof hij daarmee te kennen wilde geven dat hij zijn misdaad had gepleegd om zeven hongerige kinderen brood te kunnen geven.

Na een reis van zeventwintig dagen, op een kar, met de ketenen aan de hals, kwam hij in Toulon aan, waar hij in de rode kiel van de galeiboeven werd gestoken. Hij was toen niet meer Jean Valjean; hij was nummer 24601.

Wat was er van zijn zuster en haar zeven kinderen geworden? Zij verdwenen en niemand bekommerde zich om hen. Zelfs nummer 24601 was hen, na enige jaren in het strafkamp te hebben doorgebracht, vergeten. Van de wond in zijn hart bleef een litteken. Eenmaal, het was in zijn vierde jaar, hoorde hij dat zijn zuster in Parijs was gezien, waar ze met slechts een van haar zeven kinderen in een armoedige straat woonde. Waar de zes andere waren, wist men niet. Misschien wist hun moeder het zelf ook niet.

In dat vierde jaar van zijn straftijd ontvluchtte Jean Valjean voor de eerste maal, geholpen door zijn kameraden. Na twee dagen als een opgejaagd beest te hebben geleefd, werd hij weer opgepakt en kreeg hij er drie jaar bij. In het zesde jaar waagde hij een nieuwe poging, maar deze mislukte. 's Nachts trof de wacht hem aan onder de kiel van een op de helling staand schip. Hij verzette zich tegen zijn aanhouding, en dat kostte hem vijf jaar extra, waarvan hij er twee moest doorbrengen met de dubbele ketting. In het tiende jaar deed hij zijn derde poging, die met drie jaar werd bestraft. De vierde en laatste poging bracht hem niet meer dan vier uur vrijheid en deze vier uren kostten hem opnieuw drie jaar.

Het was begonnen met vijf jaar wegens het stelen van een brood. Toen Jean Valjean als nummer 24601 in het strafkamp aankwam, had hij gesnikt en gebeefd. Toen was hij wanhopig geweest. Negentien jaar later verliet hij dat strafkamp als een somber mens, die geen gevoel meer kende. Er was in deze negentien jaar veel in en met de ziel van nummer 24601 gebeurd.

Terwijl de stok op zijn lichaam neerdaalde, vastgeklonken in de ketenen, zittend in het cachot, zwoegend onder de brandende zon, op het planken bed van de galeiboeven, had hij nagedacht. Hij had zich tot rechter verheven om zichzelf te oordelen en erkende dat hij niet onschuldig was en dat hij niet onrechtvaardig was gestraft. Hij gaf toe dat hij een ongeoorloofde daad had gepleegd; hij bedacht dat men hem waarschijnlijk zelfs dat brood niet zou hebben geweigerd als hij erom had gevraagd en had gezegd waarom hij erom vroeg. Hij erkende dat hij op werk of op betoon van medelijden had moeten wachten en dat het niet voldoende gemotiveerd was zich af te vragen of men kan wachten als men honger heeft.

Hij had inderdaad dwaas gehandeld en het zou ook voor die zeven arme kinderen veel beter zijn geweest als hij niet de verkeerde deur was binnengegaan, namelijk de deur van de schande, om uit de armoede te raken. Maar ook vroeg hij zich af of het niet als een ernstig geval moest worden aangemerkt dat hij, zo ijverig, bekwaam en werkwillig, geen werk had kunnen vinden.

Was zijn daad, volledig door hem bekend, niet wreed en buitensporig streng gestraft? Zat er niet meer verkeerd in het strafrecht dan in zijn schuld en misdrijf? Moest er niet gesproken worden van een soort aanslag van de sterkere op de zwakkere, van een misdaad van de maatschappij jegens het individu? Hij vroeg zich af of deze maatschappij het recht had haar slecht door het lot bedeelde leden zo schandelijk te verwaarlozen en onbarmhartig te bejegenen, de armen steeds te plaatsen tussen het gebrek aan werk en de overmaat van straf. In het strafkamp veroordeelde Jean Valjean de maatschappij, met haar regelingen, instellingen en wetten, tot het ondergaan van zijn haat. Hij stelde die maatschappij verantwoordelijk voor zijn lot en nam zich voor eenmaal rekenschap te vragen voor het verschil aan evenwicht tussen dat wat hij de maatschappij aan nadeel had berokkend en hetgeen men hem had aangedaan. Hij erkende dat de hem opgelegde straf niet onrechtvaardig was geweest, maar vond dat hij zeker ook onbillijk was. Hij was in dat strafkamp tot de slotsom gekomen dat het leven één lange strijd was en dat hij in deze strijd de rol van de overwonnene speelde. Zijn enige wapen was zijn haat, en hij nam zich voor dat wapen mee te nemen als hij in de maatschappij terugkeerde.

In het strafkamp te Toulon was een school van de broeders Ignorantijnen, bestemd voor dwangarbeiders die lezen, schrijven en rekenen wilden leren. Als man van veertig jaar ging Jean Valjean naar die school, want hij begreep dat hij door zijn verstand te ontwikkelen ook het wapen van zijn haat scherpte. Hij beschikte over een ongeëvenaarde lichaamskracht en gold in het kamp als iemand die het werk van vier galeiboeven kon verrichten. Zijn lenigheid overtrof nog zijn lichaamskracht. Een loodrechte, steile helling te beklimmen en overal steunpunten te vinden, was voor hem kinderspel.

Hij sprak in zijn straftijd maar weinig en lachte zelden. Slechts bij bijzondere gelegenheden liet hij een akelig aandoende lach horen, die als een echo van de lach van de duivel klonk. Hij leefde als in een droom. Vaak hield hij plotseling op met werken, en als hij dan de opzichter zag staan, hield hij hem voor een

spook, tot een stokslag hem tot de werkelijkheid terugriep.

In die negentien jaar waren, zo zou men het kunnen noemen, zijn ogen en zijn hart verdroogd. De vreedzame boomsnoeier van Faverolles was in en door het strafkamp een gevaarlijk mens geworden, tot alle slechte daden in staat.

Hij was een man die in negentien jaar niet had gehuild. Toen men hem zei dat hij vrij was, werd hij door dat idee verblind. Eerst had hij nog in de mogelijkheid van een ander, nieuw leven geloofd, maar hij had al spoedig ontdekt welke vrijheid het leven met een gele pas biedt. Daarbij kwam nog zijn teleurstelling. Volgens zijn berekening had hij met zijn arbeid honderdeenzeventig frank gespaard. Hij rekende niet met het feit dat er op zon- en feestdagen niet werd gewerkt en dus ook niets was verdiend. Hij begreep ook niet dat er nog andere kortingen waren toegepast. En toen hij op de dag na zijn ontslag werkzaamheden verrichtte voor een distilleerderij in Grasse, was een gendarme voorbijgekomen, die hem naar zijn papieren had gevraagd. Aan het einde van de werkdag had de baas hem slechts vijftien stuivers uitbetaald, in plaats van dertig, zoals de andere arbeiders hadden gekregen. Die baas had dat voor Jean Valjean genoeg gevonden, vanwege diens gele paspoort, en hem, toen hij protesteerde, toegesnuwd: 'Pas maar op dat je niet weer in de gevangenis komt!' Jean Valjean had zich toen opnieuw bestolen gevoeld, en hij wist dat hij wel het kamp achter zich kon laten, maar niet in staat was de veroordeling uit zijn strafregister te wissen.

Om twee uur in de nacht, na vier uur te hebben geslapen, werd Jean Valjean volkomen uitgerust wakker. Hij kon niet meer inslapen en begon na te denken. Er was één gedachte die telkens terugkwam: de gedachte aan de zes zilveren vorken en lepels en de grote soeplepel. Dat zilverwerk kwelde hem. Hij wist waar het was weggeborgen en ook dat hij er minstens tweehonderd frank voor zou kunnen krijgen, bijna het dubbele van wat hij in negentien jaar had verdiend. Hij voerde een zware strijd met zichzelf. Toen stond hij op, trok zijn schoenen uit en tastte naar zijn ransel. Vervolgens bleef hij in gedachten verzonken opnieuw roer-

loos zitten. Ten slotte opende hij de ransel en haalde er een ijzeren werktuig uit, zoals men galeiboeven wel liet gebruiken om steenblokken uit de hoge heuvels rondom Toulon te wrikken. Hij borg zijn schoenen in zijn ransel, die hij met zijn stok bij het raam zette, en liep zacht naar de kamer van de bisschop. De niet gesloten deur knerste bij het openduwen, maar het bleef stil. Ook de bisschop sliep rustig door, met een hemelse glimlach op het bleke gezicht. Jean Valjean bleef besluiteloos staan. Hij stond voor een moeilijke keus. Aan de ene kant leek hij gereed om de slapende bisschop de schedel in te slaan, aan de andere kant om hem de hand te kussen. Toen nam hij de pet van zijn hoofd en dacht weer na. Eindelijk had hij een besluit genomen. Hij liep naar het nachtkastje en zag dat hij zijn breekijzer niet eens nodig had. Hij nam het mandje met zilverwerk weg, borg de lepels en de vorken in zijn ransel en na het mandje in de tuin te hebben gegooid, klom hij uit het raam en vluchtte in de duistere nacht. Toen de bisschop de volgende morgen bij zonsopgang zoals zijn gewoonte was in de tuin wandelde, kwam Magloire hem ontsteld meedelen dat het zilvermandje met inhoud was verdwenen. Het moest, zei ze, vast en zeker door die man gestolen zijn die verdwenen was.

De bisschop vroeg zacht: 'Behoorde dat zilver ons eigenlijk wel toe? Het was van de armen, en deze man was blijkbaar een arme. We zullen voortaan wel met houten lepels en vorken eten.'

Terwijl de bisschop en de twee vrouwen aan de ontbijttafel zaten, werd er geklopt. Het was een brigadier met drie gendarmes en Jean Valjean, die er somber en verslagen uitzag en verbaasd opkeek toen hij de pastoor met 'monseigneur' hoorde aanspreken. 'O, bent u daar!' riep de bisschop uit. 'Het verheugt me u terug te zien. Ik had u toch niet alleen die zilveren lepels en vorken, maar ook de twee zilveren kandelaars gegeven? Waarom hebt u die niet meegenomen?'

'Het was dus waar wat deze man zei?' vroeg de brigadier.

'Heeft hij niet gelogen en kunnen wij hem laten gaan?'

'Zeker,' antwoordde monseigneur Myriel, en zich tot Jean Valjean wendend voegde hij eraan toe: 'Neem uw kandelaars voor-

dat u vertrekt, mijn vriend. U kunt wel gaan, heren.'

Het leek alsof Jean Valjean op het punt stond het bewustzijn te verliezen. Toen de gendarmes weg waren, kwam de bisschop dicht bij hem staan en zei fluisterend: 'Vergeet nooit dat u mij beloofd hebt dat geld te gebruiken om een eerlijk man te worden. Jean Valjean, mijn broeder, ik koop uw ziel. Ik verlos uw ziel van de slechte gedachten en van het verderf en ik geef uw ziel aan God.'

Jean Valjean verliet de stad Digne als een vluchteling. Hij doolde overal rond en voelde honger noch vermoeienis. Hij was ten prooi aan veel gewaarwordingen en tegenstrijdige gevoelens: woede, bewogenheid, deemoed, weekhartigheid. De heilloze kalmte van zijn ongelukkige toestand was verstoord.

Bij het ondergaan van de zon zat hij achter een kreupelbosje in een rotsachtige, eenzame streek, toen hij een kleine Savooiaard zag aankomen van ongeveer tien jaar, zingend met zijn lier opzij en zijn marmottenkastje op de rug. Hij speelde met een paar geldstukken, waaronder een stuk van twee frank, dat hij omhoogwierp en dan weer opving. Toen echter greep hij mis en het geldstuk rolde in het kreupelhout bij Jean Valjean, die er zijn voet op zette.

'Meneer, ik ben de kleine Gervais. Geef me mijn geldstuk terug.'
'Ga weg!' riep Jean Valjean.

Hij keek naar de grond, waarop de knaap hem bij de kraag greep, heen en weer schudde, probeerde de zware schoen weg te schuiven en begon te huilen. Toen hief Jean Valjean het hoofd op. Hij keek met zijn doffe ogen de knaap verwonderd aan, greep zijn stok en schreeuwde: 'Wil je maken dat je wekomt!'

De jongen beefde van ontsteltenis en verwijderde zich huilend zo snel mogelijk, zonder nog iets te zeggen of om te kijken.

Het was intussen donker geworden en Jean Valjean, zich bukkend om zijn stok op te rapen, waarbij hij zijn rechtervoet verplaatste, zag het geldstuk liggen. Het was of er een elektrische schok door zijn lichaam voer. Hij keek om zich heen en riep uit alle macht: 'Kleine Gervais!' Er kwam geen antwoord, en steeds weer riep Jean Valjean: 'Kleine Gervais!'

Hij vroeg iedereen die hij tegenkwam naar de kleine jongen; hij zocht overal. Toen zonk hij uitgeput op een grote steen neer, greep in zijn haar, verborg zijn gezicht, schreide, en zei hardop: 'Ik ben een ellendeling.'

Hij huilde werkelijk voor het eerst sinds negentien jaar. Nu streed hij zijn beslissende strijd met zichzelf. Hij hoorde in gedachten weer de woorden van de bisschop. Hij voelde aan dat de vergiffenis van deze priester een aanslag was op de haat die hij in lange jaren had opgebouwd en gekoesterd. In hem was die reusachtige strijd tussen het goede en het kwade begonnen. Was hij het wel geweest die zijn voet op dat geldstuk had geplaatst? Of was dat het dier in hem, dat zonder nadenken, instinctief, gedreven door de macht der gewoonte, die daad had gepleegd terwijl zijn geest nog worstelde? Jean Valjean zag de daad van het dier in zichzelf en slaakte, ontsteld daarover, en terugdeinzend, een kreet van afschuw. Het was of hij zichzelf voor zich zag staan en hij stond op het punt zich af te vragen wie toch wel die onheilspellende spookverschijning was die hij met afkeer aanschouwde. Hij huilde lang en smartelijk.

Die nacht, tegen drie uur, vond de voerman van de vrachtwagen die tussen Grenoble en Digne reed, een man in knielende houding op de straat voor de deur van de woning van monseigneur Bienvenu.